

Kalevi Kajava:

NEVANLINNAN TRIVIAALIKOULUN VAIHEISTA

1600-luvun alkupuolella oli Ruotsi-Suomen valtakunnassa etupäässä kahdenlaisia kouluja: pedagogioita 1, lastenkouluja (kaupunkikouluja) sekä maakuntakouluja, jotka myöhemmin muutettiin triviaalikouluiksi. Kuninkaallinen asetus vuodelta 1620 sisältää toivomuksen, että varakkaammat kaupungit perustaisivat kouluja, joissa lapset oppisivat hyödyllisiä tietoja sekä laskentoa, kaikkea sellaista, mikä on tarpeellista kaupan ja porvarillisen elämän alalla. Samassa yhteydessä huomautetaan, että kauppiaksi ei olisi hyväksyttävä ketään sellaista, joka ei kykene pitämään kauppakirjaa.¹⁾

Paitsi varsinaiseen Ruotsi-Suomen kaupunkeihin ryhdyttiin lastenkouluja ja maakuntakouluja perustamaan 16:nneen vuosisadan loppupuolella ja 17:nneen vuosisadan alkupuolella myös valtakuntaan liitetyillä uusilla alueilla näihin luettuna Viro, Inkerimaa ja Käkisalmen lääni, joista kaksi viimeksi mainittua liitettiin Ruotsin valtakuntaan Stolbovan rauhassa vuonna 1617. Ruotsin piispain Strågnäsin valtiopäivillä v. 1626 tekemässä ehdotuksessa sanotaan, että lastenkoulun (barneskolan) perustaminen Inkerinmaalle olisi erittäin hyödyllinen toimenpide. Valtiopäivillä tehty ehdotus johti myöhemmin siihen, että 1630-luvun

1) Hanho, J. T. Suomen oppikoululaitoksen historia I. Ruotsinvaltion aika, Porvoo-Helsinki 1947 s. 34.

alkupuolella Inkerinmaan kaupunkeihin Nevanlinnaan (ruotsiksi Nyen), Pähkinälinnaan ja Narvaan ryhdyttiin perustamaan lastenkouluja.

KAUPUNGIN JA SEN KOULUN ALKUVAIHEISTA

Nevanlinnan kaupunki syntyi 1600-luvun alkupuolella sen linnakkeen turvin, joka vuonna 1611 rakennettiin Neva- ja Ohtajoen yhtymäkohtaan. Ohtajoen 1. Mustajoen itäiselle rannalle, jossa jo ennestään lienee ollut suomalainen kylä, alkoi Ruotsin vallan aikana kerääntyä yhä enemmän asujamistoa. 1630-luvulla Nyenskansin linnaketta ja sen varustuksia parannettiin entisestään. Käsi- ja kivityöläisten puute johti siihen, että maahan kutsuttiin hollantilaisia ja myöhemmin myös ranskalaisia työmiehiä ja linnoittajia. Kun lisäksi otamme huomioon kaupunkiin muuttaneet saksalaiset, voimmekin sanoa, että Nevanlinna oli Ruotsin valtakunnan kansainvälisimpiä kaupunkeja näihin aikoihin.

Nevanlinnan varsinaiset syntysanat lausui kuningas Kustaa II Adolf avonaisessa julistuksessaan (plakaatissa) kesäkuun 17:nä 1632. Kuusi vuotta myöhemmin heinäkuun 28:nä 1638 Ruotsin hallitus antoi kaupungin asukkaille väliaikaisesti kaupunkioikeudet ja syyskuun 20:nä 1642 Nevanlinna sai lopulta varsinaiset kaupunki- ja tapulioikeudet.²⁾ Nevanlinnan henkikirjoissa oli näihin aikoihin merkittynä 471 henkeä, mutta todellinen asukasmäärä lienee ollut puolta suurempi.³⁾ Kauppakaupunkina Nevanlinna kilpaili 1680-luvulla Viipurin ja muiden Itä-Suomen kaupunkien kanssa. Tapulioikeuksiensa turvin Nevanlinna kävi kauppaa Venäjän sisämaakaupunkien, Saksan hansakaupunkien ja jopa Hollanninkin kaupunkien kanssa. Kaupungin saksalai-

²⁾ Soikkeli, Kaarlo, "Lisiä Nyenin kauppa- ja kauppahistoriaan", Porvoo 1919, s. 82.

³⁾ Soikkeli, s. 82.

sena nimeänä oli Nyenschantz tai Newaschantze, venäläisenä nimenä Kanzi tai Nienschantz ja hollantilaisena nimenä Skanz ter Nyen.⁴⁾

Pedagogion 1. lastenkoulun perustamisessa Nevanlinnaan on erityiset ansionsa Viipurin ja Inkerinmaan piispalla NICOLAUS MAGNILLA ja Liivin, Eestin ja Inkerinmaan kenraalikuvernöörillä JOHAN SKYTTELLÄ. Nevanlinnan ensimmäisellä kirkkoherralla MARTINI FATTEBURILLA (1612—1647), joka aikaisemmin oli toiminut Viipurin trivaalikoulun rehtorina, lienee myös ollut oma osuutensa koulun perustamisessa, koska kenraalikuvernöörin sanotaan antaneen tälle apua ”kielikoulun” perustamisessa asianomaisen soveliaaksi katsomalle paikalle.⁵⁾

Vuonna 1632 nimitti kenraalikuvernööri Johan Skytte pappismies JOHAN HENRICIN Nevanlinnan koulun ”paedagogukseksi ja praeceptoriksi” opettamaan nuorisolle vieraita kieliä, erityisesti saksan kieltä. Pedagogioiden varsinaisina oppiaineina olivat näihin aikoihin sisäluku, katkismus, kaunokirjoitus ja laulu. Joissakin lastenkouluissa opetettiin myös latinan kieltä.

Koulumestariksi nimitetyn Johan Henricin sukunimi oli Mattias Akianderin mukaan joko Porthan tai Aridlander. Hän on myöhemmin toiminut pappina joko Lopella tai Toksovassa (Inkerinmaalla). Vuosipalkaksi hänelle määrättiin koulumestarin toimesta 200 taalaria sekä lisäksi 24 tynnyriä viljaa ja 2 pientä viljelysmaata. Skytte määräsi edelleen, että Käkisalmen läänin ja Inkerinmaan talonpoikien tuli suorittaa koulun ylläpidoksi tarkoitettua teinirahaa 6 äyriä kaikista henkikirjoilla olevista. Koulumestarin huostaan uskottiin sitäpaitsi 30 taalaria ja 12 tynnyriä viljaa venäläisen lukkarin palkkaamista varten koulun palvelukseen. Mainitut väliaikaiset päätökset saivat lopullisen

⁴⁾ Forrström, P. A., Kuvaus Inkerinmaan oloista Ruotsin vallan aikana I, Akatemiallinen väitöskirja, Sortavala 1890 s. 68.

⁵⁾ Bonsdorff, Carl v., Nyen och Nyenskans. 1891, s. 6.

⁶⁾ Bonsdorff, s. 90. Akiander, Marth., Bidrag till kannedom om Evangelisk lutherska Församlingarne in Ingermanlands stift. Helsingfors 1865 s. 6.

vahvistuksensa kuninkaallisissa päätöksissä (resolutioner) vuosilta 1634 ja 1635. Niissä ei kuitenkaan mainita mitään venäläisen lukkarin palkkaamisesta.⁷⁾

Kaupungin kasvaessa ei entinen pedagogio voinut tietenkään tyydyttää sen sivistystarpeita. Jo ennenkuin Nevanlinna oli saanut lopullisesti kaupunginoikeudet entinen pedagogio määrättiin muutettavaksi triviaalikouluksi. Tämä tapahtui kuninkaallisella kirjeellä, joka on päivätty kesäkuun 16:ntena 1642. Kirjelmän mukaan, joka myöhemmin sai vahvistuksensa hallituksen määräyksissä, kouluun oli nimitettävä kolme opettajaa (praeceptores). Rehtorin vuosipalkaksi tuli 150, konrehtorin 1. vararehtorin 100 ja opettajan 1. kollegan 40 taalaria. Saman kirjelmän mukaan Narvaan oli perustettava 5-opettajainen koulu ja Jaamaan, Kaprioon ja Pähkinälinnaan yksiopettajainen pedagogio.⁸⁾ Narvan trivaalikoulusta tuli näin ollen Inkerinmaan suurin koulu. Sitä onkin usein nimitetty lyseoksi 1. kymnaasiksi.⁹⁾

Kuten muidenkin Pohjolan kaupunkien olivat Nevanlinnan talot rakennettu enimmäkseen puusta. Poikkeuksen muodostivat vain kirkko ja raatihuone, jotka olivat kivistä.

Ohtajoki, joka tunnetaan Mustajoen (ruotsiksi Svartbäck, venäjäksi Tschernowka) ja sen pieni lisäjoki (Pieni Mustajoki) jakoi kaupungin tavallaan kolmeen eri osaan, joita yhdisti toisiinsa kolme eri siltaa. Ohtajoen oikealla puolella sijaitsi varsinainen linna ja kasarmialue, vasemmalla puolella varsinainen kaupunki. Sen eteläisessä osassa sijaitsi ruotsalais-suomalaisen seurakunnan kirkko, "Svänske Doom kyrckian" (tätä nimitystä käytetään J. Meijerin kartassa vuodelta 1698), hautausmaa ja koulurakennukset, joissa olivat myös opettajien asunnot. Mainittu kirkko oli kivistä, koulurakennukset taas todennäköisesti puusta. Koulurakennukset ovat kaikesta päättäen tuhoutuneet tulipalossa vuoden 1656 sodan aikana ja vuoden 1681 tulipalossa. Tästä johtunee sekin seikka, että varsinaisesta koulun arkistosta ei ole juuri

7) Bondsdorff, s. 90.

8) Livonica II. Kyrkan och skolan. 644. Riksarkivet. Stockholm.

9) Akiander, s. 91.

mitään säilynyt. Lisäksi mainittakoon, että kaupungin pohjoisosassa sijaitsi saksalainen kirkko, tori ja kaupungin raatihuone. Siellä sijaitsi kaupungin varsinainen hallinnollinen keskus.¹⁰⁾

Koulun opettajat.

Nevanlinnan triviaalikoulun opettajiston luettelon mukaan koulussa on toiminut rehtoreina henkilöitä, jotka olivat aikoinaan opiskelleet Uppsalan, Turun, Tarton tai joissakin Keski-Euroopan yliopistoissa. Huomattava osa opettajista oli saanut valmistuksen papinvirkoihin, jotkut heistä tunnetaan ”koulumestarin” tai maisterin nimellä. On osoittautunut vaikeaksi saada lähempiä henkilötietoja kaikista opettajista. Todennäköistä on, että jotkut opettajista eivät olleet saaneet ainakaan mitään korkeampaa opetusta, tähän luettuna lyseon kurssin suorittaminen tai yliopistollisen oppiarvon saavuttaminen.

Kansallisuudeltaan opettajat ovat olleet joko ruotsalaisia, suomalaisia, saksalaisia tai muita ulkomaalaisia. Tämän mukaan heidän kotipaikkansa ja synnyinseutunsa olivat joko Ruotsissa, Suomessa tai muualla Keski-Euroopassa. Jotkut opettajista olivat toimineet aikaisemmin Viipurin hiippakunnassa pappeina tai opettajina. Todistuksena siitä, että osa opettajista oli suomalaisia tai ainakin suomenkielen taitoisia, on mainittava se seikka, että eräät heistä hakivat myöhemmin papinvirkoja Inkerinmaalla tai Suomessa.

Yleisesti voitaneen sanoa, että useimpien opettajain toimintakausi muodostui Nevanlinnassa ja muuallakin Inkerinmaalla lyhytaikaiseksi. Pääasiallisimpana syynä tähän oli heikko palkkaus, mikä usein ilmeni palkansaannin epätasaisuutena ja epä-

¹⁰⁾ Bonsdorff, s. 37, 38 ja 98. Lappo—Danilevskij: Karty i plany Nienschantza. Peterburg 1913. Siinä: ”Nyen—Skants med Desein, Anno 1644 den 15 Maji av Georgij Schwengel” sekä ”Planta öfver Nyens Situation jämte Näfwa Strömmen och Svartbäckens aftagna djupleker... Nyen den 29 Juni 1698. J. Meijer”. Rekola, Kauko: Nevanlinna, linnoitus ja kauppapaikka. Uusi Suomi 5/5 1953, s. 6.

määräisyytenä. Monia pappiskoulutuksensa saaneita vetivät puoleensa kirkkoherrojen paremmat palkat ja muutenkin turvatumpi elämä. Lisäksi opettajien lyhytaikaisuuteen vaikuttivat valtiolliset olot valtakunnan uloimmassa itäisessä sopukassa, jossa rauha näytti uhatummalta kuin muualla. Vuoden 1656 sota sekä vuoden 1681 tulipalo, joka tuhosi Nevanlinnan kaupungin melkein kokonaan, aiheuttivat niinikään muutoksia koulun opettajakunnan kokoonpanossa.

Nevanlinnan kuten muidenkin triviaalikoulujen opettajat voidaan jakaa kolmeen ryhmään: rehtorit, konrehtorit (vararehtorit) ja kollegat (varsinaiset opettajat).

Säilyneiden asiakirjojen mukaan Nevanlinnan koulun opettajakunta oli seuraavanlainen.

1. Rehtorit

JOHAN HENRICI vuosina 1634—1638.

PETRUS ANDRAE ARBOGASTA toimi koulun rehtorina vuosina 1638—41.

AMBERNUS ANDRAE STORCH, Mariaestadius, vuosina 1643—1950.

Maisteri ANDREAS FLOJERUS vuosina 1653—56. Hän oli aikaisemmin toiminut konrehtorina Narvassa. Hänen jälkeensä koululla ei ollut pitkään aikaan rehtoria, vaan konrehtori toimi samalla koulun johtajana.

ANDERS AHLGREN vuosina 1688—89. Myöhemmin hän siirtyi Narvan kappalaiseksi.

BALTHASAR GOVINIUS vuosina 1689—1693. Toimi myöhemmin Koprinan kirkkoherrana Inkerinmaalla.

E. BIRGER FROLING vuosina 1693—95.

JOHAN METHER vuosina 1696—1701. Vuonna 1687 hän oli kirjoittautunut ylioppilaaksi Turun akatemiaan. Myöhemmin hän opiskeli Tartossa, jossa julkaisi myös väitöskirjan vuonna 1694 "Dissertatio academica de amicitia".¹¹⁾

GABRIEL HINNEL vuosina 1701—1702. Hän oli Nevanlinnan ensimmäisen konsulin (Consuli primarii) poika. Vuonna 1697 hän julkaisi Tartossa väitöskirjan, jonka nimenä oli "Disseratio politica de pace".¹²⁾

Konrehtorit I. vararehtorit

NICOLAUS DULENIUS v. 1643.

ERICUS LAURENTII COLLINGIUS 1646. Hänestä tuli v. 1657 Deulinan seurakunnan kappalainen. Mainittu pitäjä sijaitsi Inkerinmaalla Kolppanan ja Spankkovan välillä.¹³⁾

MAGNUS DURAEUS 1649—1655. Hän toimi samanaikaisesti Nevanlinnan ruotsalais-suomalaisen seurakunnan kappalaisena (1648—1661).

OLAUS VON BOERGER (Wiburgo — Carelus) 1655—1661. Viipurin raatimiehen poika. Toimi Kerimäen kirkkoherrana 1661—79.

JOHANNES E. PICTORIUS 1663—1668. Vuosina 1657—1659 hän oli toiminut konrehtorina Narvan triviaalikoulussa.¹⁴⁾

¹¹⁾ Cederberg, A. R.: "Suomalaiset ja inkeriläiset ylioppilaat Tarton ja Pärnun yliopistossa 1632—1710", Suomen sukututkimusseuran vuosikirja XXIII, 1939 s. 8-132 s. 23.

¹²⁾ Cederberg, s. 9.

¹³⁾ Akiander, s. 79 ja 96.

¹⁴⁾ Akiander, s. 92 ja 96.

ANDERS SIMONIS KEXLERUS 1671—1672. Tätä ennen hän oli toiminut pedagogina Pähkinälinnassa (v. 1669). Vuosina 1672—1695 hän toimi Hevan seurakunnan kirkkoherrana Inkerinmaalla. Hänen isänsä Simon Kexlerus oli Turun akatemian professori.¹⁵⁾

PETRUS MARLANDER 1673—1679.

OLAUS LUNDIN.

ANDERS AHLGREN 1687. Seuraavana vuonna hänestä tehtiin koulun rehtori. Vuosina 1690—1694 hän toimi Narvan seurakunnan kappalaisena. Myöhemmin hänellä oli toimi Viipurin tuomiokirkkoseurakunnassa. Hänestä tuli v. 1704 ”domkyrkosyssloman”, kuten Akiander sanoo¹⁶⁾ ja rovasti 1705. Kuoli Siikaniemen kappalaisena v. 1706.¹⁷⁾

ANDERS BOTNERUS 1688—1689. Tätä ennen hän oli toiminut koulun toisena opettajana 1. kolleegana vuodesta 1683 lähtien. Vuonna 1693 hänen mainitaan toimineen Novasolkan seurakunnan kappalaisena Inkerinmaalla.¹⁸⁾

JOHAN AGANDER 1689—97. Tätä ennen hän oli toiminut vuosina 1688—1689 koulun ensimmäisenä opettajana 1. kolleegana.

MATTHISS ÖSTERMAN oli konrehtorina v. 1699 ja toimi samalla seurakunnan kanttorina. Tätä ennen (v. 1695) hän oli toiminut Deulinan seurakunnan kappalaisena.¹⁹⁾

15) Akiander, s. 78 ja 96.

16) Akiander, s. 68.

17) Akiander, Matth.: Herdaminne för Wiborgs och nuvarande Borgå stift II. Finska Vetenskaps—Societen. Häftet, I—II Helsingfors 1868 s. 425 ja 432.

18) Akiander, Bidrag till kännedom om Evangelisk-lutherska Församlingarne in Ingermanlands stift, s. 76.

19) Akiander, s. 79.

CHRISTIAN GIESELKORS 1702. Seuraavana vuonna hänestä tuli Oulun triviaalikoulun apologista ja v. 1707 koulun konrehtori. Vuonna 17016 hänestä tuli Limingan kirkkoherra. Venäläisjoukkojen lähestyessä maata hän siirtyi Ruotsiin.²⁰⁾

Varsinaiset opettajat

Näitä nimitettiin siihen aikaan ensimmäisiksi kollegoiksi 1. opettajiksi (*collega primus*). Toisia opettajia 1. kollegoita voisimme pitää taas eräänlaisina apuopettajina.

ERICUS MARTINI 1643—46. Vuosina 1652—1656 hän toimi Narvan suomalaisten ja virolaisten pappina.²¹⁾

THOMAS JACOBI 1649—1652. Hänestä tuli Narvan seurakunnan kappalainen.

CLEMENS ANDRAE KYANDER 1663—1668. Todennäköisesti hän on ollut kotoisin Pohjois-Karjalasta tai Savosta.

ANDERS SAEMINGIUS 1669.

MAGNUS GUNNARI GROMAERUS 1671—1672. Hän siirtyi kollegaksi Narvaan v. 1672 ja seuraavana vuonna Käkisalmeen, jossa toimi opettajana vuoteen 1676 asti.

JOHANNES JOHANNIS 1673—1676. Vuosina 1640—46 hän toimi kappalaisena Kelton seurakunnassa. Samanaikaisesti hän toimi Toksovan kappalaisena 1640—1642.²²⁾

JAKOB LINNERUS (Lennerus) 1680—1682. Hänestä tuli myö-

²⁰⁾ Lipponen, Sinikka: "Suomen opettajakunta Suuren pohjan sodan aikana". *Koulu ja menneisyys* X. 1957, s. 44.

²¹⁾ Akiander, s. 68.

²²⁾ Akiander, s. 85 ja 89.

hemmin Moloskovitsan kappalainen (1687). Liissilän seurakunnan kirkkoherrana hän toimi vuosina 1689—1695.²³⁾

JOHAN ELIANUS 1682—1685. Aikaisemmin vuosina 1679—82 hän oli toiminut Käkisalmen kappalaisena ja myöhemmin hänestä tuli Inkeren pitäjän kirkkoherra (1686).²⁴⁾

JOHAN AGANDER 1688—1689. Myöhemmin hänestä tuli konrehtori.

HENRIK ROUTHILIUS 1689—1697.

GABRIEL RITZ 1699. Hän oli Slavankan 1. Venjoen seurakunnan kirkkoherra Jakob Ritzin poika. (Akianderin käsityksen mukaan. Vuonna 1706 tuli Jacob Ritzistä Someron kirkkoherra ja Turun konristorin esimies.²⁵⁾

2. Kolleegat 1. apuopettajat (collega secundus)

ANDERS BOTNERUS 1683—1688. Hänestä tuli myöhemmin konrehtori, kuten jo aikaisemmin mainittiin.

ERIK BARKHUSEN 1689—97. Hänestä tuli myöhemmin Nevanlinnan kappalainen (1699).

JOHAN ALTOPAEUS 1700. Aikaisemmin hän toimi Valkeasaaren kappalaisena (1687—1695).

²³⁾ Akiander, s. 75 ja 87.

²⁴⁾ Akiander, Herdaminne för Wiborgs och nuvarande Borgå stift I, s. 371.

²⁵⁾ Akiander, Bidrag till kändedom om Ingermanlands stift, s. 87 ja 97.

Oppilaat

Käytettävissä ei ole paljonkaan tietoja siitä, missä määrin Nevanlinnan triviaalikoulussa oli eri vuosina oppilaita. Rehtori AMBERNUS ANDREA STORCHIN teinirahojen käytöstä esittämissä selostuksessa vuodelta 1643 mainitaan koulujen eri luokissa olleen seuraava määrä oppilaita:

classis tertia (kolmas 1. alin luokka)	classis secunda (toinen luokka)	classis suprema (ylin luokka)
19	11	11

26)

Nelisenkymmentä vuotta myöhemmin oli koulun oppilasmäärä jo kaksinkertaistunut, mikä seikka osoittaa koulun huomattavaa kasvua. Vuonna 1680 mainitaan koulussa olleen oppilaita yhteensä 80. Seitsemän vuotta myöhemmin oppilaiden määrä nousi jo 116. Oppilaiden jakautuminen eri luokille oli seuraavanlainen:

classis uprema	29
„ secunda	24
„ tertia	25
„ scribarium	13
„ glossarium	25

27)

Ennen mainittua vuotta oppilasmäärä on saattanut olla suurempikin taikka sitten lukumäärään on lisätty jonkun toisen koulun (esimerkiksi saksalaisen) oppilaat päättäen siitä, että Gezelius Hänen Kuninkaalliselle Majesteetilleen lähettämässä kirjeessä (vuodelta 1686 tai 1687) mainitsee koulussa olleen kaikkiaan 145 poikaa, jotka piispan mukaan selvisivät hyvin koulutarkastuksessa ("gjorde vackra specima").²⁸⁾

26) Kronas räkneskaps, verifikations — och jordeböcker från Ingermanland och Kexholms län. Siinä: Ingermanlands och Kexholms läns verifikationsbok 1643, s. 1280—1281. Valtion arkisto, Helsinki.

27) Ingermanlands verifikationsbok 1687, s. 2895—2896.

28) Öhlander, C.: Om den svenska kyrkoreformationen uti Ingermanland, Uppsala 1900, s. 188.

Viimeisin koulun oppilaita koskeva tieto on vuodelta 1694. Sen mukaan koulun kolmannella luokalla oli 57 oppilasta, jotka kaikki nauttivat apurahaa (Ingermanlands verifikationsbok 1694). Muitten luokkien oppilasmääristä ei tiedonannossa mainita mitään.

Nevanlinnan triviaalikoulun oppilaat edustivat kaikesta päätäten eri kansallisuuksia ja yhteiskuntaluokkia. Katsoen siihen, että kaupungin asukkaiden enemmistönä olivat ruotsalaiset ja suomalaiset, lienee oppilaistakin suurin osa kuulunut mainittuihin kansakuntiin. Suomalaisten ja ruotsalaisten lisäksi asui kaupungissa myös jokunen määrä saksalaisia, hollantilaisia, englantilaisia ja ranskalaisiakin. Ainakin linnoituksen rakentajina mainitaan olleen huomattava määrä hollantilaisia ja ranskalaisia. Saattanemme olettaa, että koulun toiminnan alkuaikoina koulussa oli jokunen määrä mainittuihin eri kansallisuuksiin lukeutuvia lapsia. Johonkin aikaan 1640-luvulla saksalaiset saivat kuitenkin oman koulunsa ja voimme pitää todennäköisenä, että ainakin hollantilaisten vanhempien lapset hakeutuivat siihen.

Epävarmaa on missä määrin Nevanlinnan koulussa oli myös venäläisiä oppilaita. Koulun ensimmäinen opettaja oli tosin aikoinaan saanut valtiolta varoja venäläisen lukkarin palkkaamista varten. Vuodelta 1638 esiintyy asiakirjoissa maininta venäläisestä lukkarista Timopheuksesta, mutta muilta vuosilta ei ole vastaavanlaista tietoa.²⁹⁾

Valitettavasti käytettävissämme ei ole luetteloa Nevanlinnan koulun oppilaista kuin vain muutamilta vuosilta. Yksityiskohtainen luettelo on käytettävissämme vain vuodelta 1687 ja sen nimi on "Catalogus totius Scholae Neovensis". Kyseisessä luettelossa oppilaat luetellaan melkein poikkeuksetta vain etu- ja isän nimen mukaan, joten on vaikeata tämän perusteella päätellä mihin kansakuntaan asianomaiset kuuluvat. Esimerkin vuoksi mainittakoon tässä seuraavat kolmannen luokan (classis tertia) oppilaiden nimet:

29) Bonsdorff, s. 93.

Aron Hinrici
 Elias Johannis
 Michael Michaeli
 Jacobus Nicolai
 Simon Simonis
 Christopherus Andrae
 Petrius Francusci
 Magnus Magni ³⁰⁾

Erään toisen luokan oppilasluettelossa esiintyvät kuitenkin nimet Planting ja Thesleff, joita on tietenkin pidettävä asianomaisten varsinaisina sukuniminä. Nevanlinnan manttaali- ja muissa luetteloista saanemme tässä yhteydessä poimia kuitenkin tavalisimpia suomalaisia sukunimiä ja olettaa, että joitakin tämän-
 tapaisia suomalaisia sukunimiä on ollut oppilaillakin:

Hämäläinen, Kainolainen, Karjalainen, Kekkoinen, Koponen, Lappalainen, Leinonen, Leppänen, Nurminen, Partanen, Pitkänen, Rakkolainen, Reijonen, Saarinen, Savolainen, Taivainen, Tamminen ja Tiusanen.³¹⁾

Mitä oppilaiden vanhempien ammattiin ja yhteiskunnalliseen asemaan tulee edustettuina olivat virkamiehet, kauppiaat, käsityöläiset, "vuokraajat" ja tilanomistajat. Varsinaisia kansan 1. rahvaan lapsia tuskin on ollut montakaan näihin aikoihin koulun penkillä oppia saamassa.

NEVANLINNAN TRIVAALIKOULUN TOIMINNASTA

Nevanlinnan trivaalikoulu oli opetussuunnitelmiinsa ja metodeihinsa nähden samojen asetusten ja määräysten alainen kuin muutkin Ruotsi-Suomen valtakunnan vastaavat koulut. Kasvatuksen tarkoitus ja päämäärä sekä koulutoimen käytännöllinen järjestely määräytyivät Nevanlinnassakin kaikesta päättäen nii-

³⁰⁾ Ingermanlands verifikationsbok 1687, s. 2895—2896.

³¹⁾ Bonsdorff, s. 135—136.

den suuntaviivojen mukaisesti mitä on esitetty vuosien 1611, 1649 ja 1693 koulujärjestyksessä sekä Gezeliuksen Methodus Informandissa vuodelta 1682. Samaa on sanottava myös opettajille asetettavista vaatimuksista.

Tässä yhteydessä meillä ei ole mahdollisuutta vyöryttää esille niitä monenlaisia vaatimuksia, joita mainitut asetukset sisältävät. Toisaalta on kuitenkin huomautettava, että virallisten määräysten olemassaolosta ei voida aina suoranaisesti vetää johtopäätöksiä niiden käytännölliseen toteuttamiseen. Valtakunnan rajamailla sijaitsevat koulut olivat siksi kaukana maan pääkaupungista Tukholmasta, että koulut joutuivat olemaan monessakin suhteessa lapsipuolen asemassa maan muihin kouluihin verrattuna.

Inkerinmaan korkeimpien koulujen, Narvan ja Nevanlinnan trivaalikoulujen tarkoituksena oli virkamiehistön kasvattaminen kyseeseen tulevaa syrjäistä maakuntaa varten. Koska mainitussa maakunnassa asui ainakin 1600-luvun alkupuolella huomattava venäjänkielinen vähemmistö ja koska Nevanlinna huolehti ensisijassa sisämaakaupan käynnistä Venäjän kanssa, venäjänkielen taitaminen katsottiin erittäin tärkeäksi maakunnan tuleville virkamiehille. Venäjänkielen ohella oli myös tärkeä saksan kielen taito. Narvan trivaalikoulussa tiedetään opetetun kaikkiaan neljää eri kieltä: latinaa, saksaa, ruotsia ja venäjää. Lisäksi oppiaineisiin kuului myös logiikka, retoriikka, "poetiikka", kreikan kielioppi ja teologia. Nevanlinnan trivaalikoulu oli monessakin suhteessa pienempi kuin Narvan ja tästä johtui, että mainitussa koulussa ei opetettu aivan samoja aineita kuin Narvassa. Tosin aikoinaan oli kaupungin ensimmäinen koulumestari Johan Henrici saanut varoja venäläisen lukkarin palkkaamiseen kouluunsa — tälle olisi kaikesta päättäen kuulunut venäjänkielen opettaminen — mutta hallituksen päätöksissä vuodelta 1635 ei mainita mitään venäläisestä opettajasta. Todennäköiseltä näyttääkin, että Nevanlinnan koulussa ei opetettu venäjää. Liioin ei mainitussa koulussa opetettu myöskään kreikan kieltä eikä teologiaa.³²⁾ Todisteena siitä, että Nevanlinnan koulussa

³²⁾ Öhlander, s. 183.

opetettiin tavanomaisia triviaalikoulun aineita mainittakoon piispa HENRIC STAHELLIN vuoden 1649 (heinäk. 23:nnelta) tarkastuskertomuksessa esittämä lausunto, jonka mukaan koulun oppiaineisiin kuului "logica, rhetorica, poesia och grammatica".³³⁾

Inkerinmaan koulut joutuvat kärsimään opettajien, oppikirjojen ja jopa toisinaan oppilaidenkin puutetta.³⁴⁾ Vihollisen hyökkäys maahan vuonna 1656 teki huomattavaa tuhoa Nevanlinnan sekä muillekin Inkerinmaan kouluille. Päätäten siitä, että vihollinen poltti kaupungin poroksi, puusta rakennetut koulutalot tuskin säästyivät tuholta. Rehtorin toimi oli Nevanlinnassa täyttämättä tämän jälkeen aina vuoteen 1688.

Piispojen toimintakertomuksista ja muista selostuksista voimme saada eräitä tärkeitä koulujen tilaa koskevia tietoja.

Piispa JOHANNES RUDBECKIUS valittaa v. 1661 kirjeessään hallitukselle, että koulujen asiat ovat maakunnassa huonosti ("skolstaten är mäkta slätt"). Koulut kärsivät sekä opettajien että oppilaiden puutteesta. Piispa itse kirjoitti erinäisille henkilöille Uppsalaan, jotta asiaintilaan saataisiin korjausta ja kehoitti hallitusta pitämään huolta, opettajien palkoista.³⁵⁾

Piispa PIETARI BÅNG esitti hallitukselle selostuksen Inkerinmaankouluoloista parikymmentä vuotta myöhemmin (todennäköisesti vuonna 1680). Esityksen perusteella voimme tehdä sen johtopäätöksen, että opettajat eivät olleet aina aikanaan saaneet palkkaansa, koska piispa nimenomaan pyytää hallitusta huolehtimaan opettajien toimeentulosta.

Piispa JUHANA GEZELIUS NUOREMPI Inkerin kouluoloja koskevassa selostuksessa ("om skolstaten uti Ingermanland") vuodelta 1682 mainitsee heikon palkkauksen ja tulojen epämääräisyyden olevan syynä siihen, että Inkerinmaalle on ollut vaikeata saada kunnollisia opettajia. Pätevien opettajien puuttuessa on jouduttu ottamaan koulujen palvelukseen "Taitamattomia ja oppimattomia pappeja" ("Okunniga och olärda präster") tai ulkomaa-

³³⁾ Bönsdorff, s. 91.

³⁴⁾ Öhlander, s. 181.

³⁵⁾ Öhlander, s. 185.

laisia, jotka eivät osaa suomen kieltä. Samassa selostuksessa piispa esittää kahden uuden lehtorin nimittämistä Nevanlinnan kouluun. Näiden tehtävänä tulisi olemaan huolehtiminen seuraavien aineiden opetuksesta: dogmatiikka, eksegetiikka, kreikka ja heprea, latinan kirjoitus, etiikka, logiikka ja historian alkeet sekä matematiikka. Ehdotustaan piispa perusteli sillä, että paikka on keskeinen ja elinkustannukset ovat siellä halvat. Piispan käsityksen mukaan triviaalikoulun kurssin suorittaneet voisivat hankkia mainituilta lehtoreilta lisäopetusta ja pyrkiä sen jälkeen joko kirkon palvelukseen tai opiskelijaksi johonkin yliopistoon. Uusien lehtoreiden palkkaamisesta ei kuitenkaan näy tulleen mitään. Toimintakertomuksessaan vuodelta 1686 piispa ei mainitse enää mitään mainituista ehdotuksista ja niiden toteuttamisesta.³⁶⁾

Nevanlinna ja sen koulut olivat hallituksen erityisen huolenpidon kohteena, sillä kauppakaupunkina Nevanlinna oli saavuttamassa vuosi vuodelta yhä suurempaa merkitystä. Koulut kärsivät usein siitä, ettei ollut riittävästi varoja pätevien opettajien palkkaamiseen. Joillakin niistäkin opettajista, joilla oli muodollinen pätevyys, saattoi kuitenkin puuttua tarvittavat edellytykset koulutyöhön. Erityisen saamattomana pidettiin muun muassa JOHANNES E. PICTORIUSTA, joka toimi Nevanlinnan konrehtorina vuosina 1663—68. Tätä ennen hän oli toiminut Narvan koulun konrehtorina. Kenraalikuvernööri SIMON GRUNDEL HELMPFELTIN kirjeessä tammikuun 6:nnelta 1670 kehoitetaan maistraattia neuvottelemaan superintendin kanssa sopivan henkilön valitsemista konrehtoriksi, jonka kuvernööri puolestaan lupasi asettaa virkaansa nykyisen tilalle.³⁷⁾

Käytettävissä olevista lähteistä saa yleensä sellaisen käsityksen, että koulujen tila ennen Juhana Gezelius nuoremman tuloa Inkerinmaan piispaksi oli surkea. Gezelius hallitsikin voimakkaalla kädellä hiippakuntaansa yrittäen tehdä parhaansa epä-

³⁶⁾ Öhlander, s. 185. Simolin, A., Petrus Bång, Finska Kyrkohistoriska samfundets Handlingar XVI, Helsingfors 1912, s. 195—196.

³⁷⁾ Hipping, A. J.: Neva i Nienschantz II. Petersburg 1909, s. 248.

kohtien korjaamiseksi. Tulokset näkyivät ennen pitkää. Toisaalta on tässä yhteydessä pidettävä mielessä, että rauhan ja turvallisuuden vakiintuminen raja-alueilla sekä valtakunnan yleinen kehitys oli omiaan kohottamaan koululaitoksenkin tilaa. Piispa Gezeliuksen toimintakertomuksesta, joka koskee aikaa vuodesta 1681 vuoteen 1686, huokuu, vaikka emme halua piispan ansioita vähentääkään, kuitenkin voimakkaan kirkkoruhtinaan itsetietoisuus.

Gezeliuksen toimintakertomuksessa sanotaan Inkerinmaan hiippakunnan koulujen kohdalta seuraavasti:

”Hiippakunnan koulut, erityisesti Narvassa, Nevanlinnassa, Pähkinänlinnassa, Kapriossa, ovat Jumalan kiitos tulleet jonkin verran paremmiksi, niissä on enemmän opettajia, jotka saavat Hänen kuninkaalliselta majesteetiltaan ja kaupungeilta entistä paremman palkan ja asunnon; oppilaiden määrä on lisääntynyt, tunnit (lectiones) on saatu järjestykseen, koulumaksut on saatu paremmin kootuksi ja paremmin jaetuksi, tutkintoja on pidetty useammin ja säännöllisemmin.”³⁸⁾

Saattanemmekin olettaa, että 1680-luku ja sitä seuraava vuosikymmen edustivat Nevanlinnan triviaalikoulun historiassa tasaisen kehityksen aikakautta. Olihan kyseinen aikakausi muussakin mielessä kaupungin suuruuden aikaa. Kauppa, ulkomaan ja sisämaan, kukoisti, ja kaupungin hyvinvointi ilmeni sen väkiluvun kasvussakin, joka näihin aikoihin lähenteli 2000. Oppilasluku oli tasaisesti lisääntynyt ollen koko joukon yli sadan. Vuodesta 1683 lähtien oli koulussa täytettynä asetuksen mukainen toisen kolleegan virka. Kaupungin elämä lienee muutenkin ollut vaurastumaan päin. Tosin vuonna 1681 tulipalo oli tuhonnut suurimman osan kaupunkia, vain neljännes osan sanotaan siitä jääneen jäljelle, mutta aikaa myöten tästä aiheutuneet vaikeudet jotenkin voitettiin.³⁹⁾ Pahimpana uhkana kaupungille, sen koululaitokselle ja sivistyselämälle olivat ne ukkospilvet, jotka yuo-

³⁸⁾ Akiander, s. 53.

³⁹⁾ Bonsdorff, s. 34.

sisadan lopulla alkoivat kasautua valtiollisen elämän taivaalle ja jotka vuosisadan taitteessa tekivät lopun Ruotsin suur-valta-
asemasta Nevan ja Suomenlahden rantamilla.

Koulun talous ja hallinta

Opettajien palkat eivät muihin virkoihin (esimerkiksi papin-
virkoihin) verrattuna olleet kovin suuret. Tästä johtui se ilmiö,
että monetkaan opettajat eivät pysyneet kauankaan virassaan.
Varsinkin rehtorit vaihtoivat usein paikkansa kirkkoherran kor-
keammin palkattuihin virkoihin eikä tilalle ollut helppo saada
sopivia henkilöitä. Nevanlinnan koulun rehtorin toimi oli erää-
seen aikaan täyttämättä lähes 30 vuotta (1656—1688). Kun sitten
rehtorin toimi jälleen täytettiin, oli palkkaa korotettava entises-
tään. Kuninkaan kirjelmä kesäk. 23:nnelta 1687 ei suoranaisesti
sisältänyt mainintaa rehtorin rahapalkan korottamisesta, joka oli
edelleen 150 taalaria vuodessa, mutta hänelle määrättiin lisäksi
maksettavaksi 50 tynnyriä ruista, mikä vastasi 150 taalaria ra-
hassa.⁴⁰⁾

Opettajien palkkaukseen ja muihin menoihin tarvittavat varat
saatiin ns. teinirahoista l-veroista, jonka koulun oppilaat loma-
aikoinaan kokosivat. Käkisalmen läänin talonpojat eivät mielel-
lään suostuneet maksamaan Nevanlinnan koululle määrättyjä
teinirahoja. Aikaa myöten riita teinirahoista ratkeutui siten, että
Käkisalmen asukkailta kootut varat käytettiin yksinomaan Käki-
salmen oman koulun hyväksi.⁴¹⁾

Joksikin aikaa lienevät Pähkinälinnan läänin asukkaatkin kiel-
täytyneet teiniverojen maksamisesta, koska heidän mainitaan
vuonna 1666 "jälleen" suorittamaan sitä. Teinirahoista saatiin

⁴⁰⁾ Bonsdorff, s. 91.

⁴¹⁾ Kuujo, Erkki — Puranen, Eino — Sarkanen, J.: Käkisalmen
historia. Käkisalmen kaupungin ja maalaiskunnan vaiheita. Lahti
1958. S. 185.

pääasiallisesti opettajien palkat. Jäännös jaettiin lukuvuoden lopulla oppilaille. Teinirahoja kannettiin myös Slavankan 1. Venjoen pitäjältä.⁴²⁾ Koulu sai lisäksi avustusta kaupungilta sekä valtiolta ("kuninkaalliselta majesteetilta"). Varojen puute lienee kaikesta päättäen ollut jatkuvana rasituksena Nevanlinnan sekä muidenkin Inkerinmaan kouluille. Opettajien palkkojen ja koulun muitten kulujen peittämiseksi jouduttiin varmaankin usein vetoamaan piispaan sekä kuninkaaseen. Usein vetoomukset kaikeivat kuuroille korville, mutta ei aina. Vuoden 1679 kuninkaallinen päätös (resolutio) määräsi Nevanlinnan kaupungin kolmannen pormestarin palkan — virka oli jäänyt täyttämättä — käytettäväksi kaupungin triviaali- ja muiden koulujen ylläpitoon.⁴³⁾ Narvassa oleva konsistorio myönsi taas vuonna 1690 Narvan koululle tulevista varoista 100 taalaria Nevanlinnan triviaaliskoulun opettajien palkkauksen parantamiseen. Tällöin mainitussa koulussa oli rehtorin ja konrehtorin lisäksi 2 kolleegaa.

Koulujen valvonta kuului kaupungeissa maistraatille. Kuninkaallinen "resolutio" vuodelta 1611 määrää, että maistraatin tulee valvoa koulujen toimintaa ja järjestää niissä muutaman kerran vuodessa tutkintoja. Koulujen opettajiksi oli kutsuttava (vocere) sopiviksi katsottuja henkilöitä. Konsistorilla oli lupa tutkia asianomaisia koulun palvelukseen ehdotettuja henkilöitä. Konsistori saattoi niinkään olla hyväksymättäkin maistraatin tekemiä ehdotuksia, mutta sillä ei ollut lupaa täyttää vapaina olevia opettajan paikkoja ilman maistraatin suostumusta. Konsistori saattoi hylätä ehdokkaat sen perusteella, että asianomaiset eivät täytä sen vaatimuksia mitä tulee elämään (vita), opilliseen tasoon (doctrina) tai opettamisen taitoon (donis docendi).⁴⁴⁾

Kustaa II Adolfin ja Kristiina kuningattaren aikana rehtorit saivat nimityskirjansa kuninkaalta. Vuoden 1649 koulujärjestys ei sisältänyt selviä määräyksiä opettajien virkaan nimittämisestä,

⁴²⁾ Hipping II, s. 240.

⁴³⁾ Bonsdorff, s. 91.

⁴⁴⁾ Hipping II, s. 229.

9. toukok. 1685 päivätty kuninkaan kirjelmä antaa opettajanvirkojen täyttämisen tuomiokapitulin tehtäväksi. Vuoden 1693 koulujärjestys sisältää puolestaan määräyksen, että rehtorin virkoja täytettäessä tuomiokapitulin tulee ilmoittaa ehdokkaat hallitukselle, kun taas kollegain nimitys jäi edelleenkin tuomiokapitulin tehtäväksi.⁴⁵⁾

Koulujen tarkastus kuului superintendentille 1. piispalle sekä ns. "politicukselle", joka oli eräänlainen yleistarkastaja, "generalia omnium scholarum inspector". Asianomaisten tuli vuosittain pitää kouluissa tarkastuksia, jolloin oli otettava selvyyttä siitä, miten uutteria opettajat olivat työssään ja miten oppilaat olivat edistyneet opinnoissaan.

Inkerinmaan piispojen toimintakertomukset, joissa esiintyy tietoja myös koululaitoksen kehityksestä, muodostavatkin tietystä mielessä tärkeimmän lähdeaineiston Nevanlinnan triviale-koulun historian selvittelyssä. Puuttumatta lähemmin yksityiskohtiin voimme asiakirjoista todeta, että kirkollisen ja maallisen johdon välillä on erinäisissä kysymyksissä esiintynyt mielipiteiden eroavuuksia ja ristiriitojakin. Kaupunkien maistraatit ja piispat saattoivat joutua erimielisyyksiin varsinkin opettajan paikkojen täyttämistä koskevilla kysymyksillä.

KOULUN VIIMEISISTÄ VAIHEISTA

Elokuussa vuonna 1700 Venäjä rikkoi rauhan ja aloitti sota-toimet Ruotsi-Suomea vastaan. Pähkinälinna Laatokan ja Neva-joen yhtymäkohdassa joutui vihollisen valtaan lokakuun 12:nä vuonna 1701. Tämän vanhan linnoituksen kukistuminen sinetöi myös Nevanlinnan kohtalon. Kaupungin asukkaita, varsinkin kauppiaita, alkoi joukolla siirtyä turvallisemmille seuduille Viipurin, Porvooseen ja Helsinkiin. Tätä siirtymistä joudutti myös se seikka, että kaupungin komendantti eversti APOLLOF määräsi puolustustarkoituksissa osan kaupunkia poltettavaksi.

⁴⁵⁾ Hanho, s. 11.

Vaikka koululla olikin ainakin nimellisesti oma rehtorinsa vuosina 1700—1701 (METHER ja HINNEL), näyttää kaikesta päättäen siltä, että koulu toimi jo vuonna 1700 yhden opettajan ns. varaopettajan l. toisen kolleegan varassa. Hänen nimensä oli JOHAN ALTOPAEUS ja hän oli aikaisemmin toiminut Valkeasaaren kappalaisena. Koulun opettajaluettelossa ei mainita, keitä toimi opettajina vuonna 1701. Sitävastoin seuraavana vuonna mainitaan koulun konrehtorina toimineen CHRISTIAN GIESELKORSIN, joka todennäköisesti oli tällöin koulun ainoa toimessa oleva opettaja. Voitaneen hyvällä syyllä olettaa, että uhkaavan sotatilanteen vuoksi muut opettajat olivat samoin kuin suuri osa oppilaistakin (vanhempineen) siirtynyt joko Suomeen tai Ruotsiin. Nevanlinnan varusväen antautuminen toukokuun 9:ntenä 1703 merkitsi lopullista kuoliniskua mainitulle kaupungille ja sen koululle. Koulun entisistä oppilaista monet jatkoivat koulunkäyntiään ainakin Helsingin ja Viipurin kouluissa.⁴⁶⁾ Helsingin manttaalikirjoissa vuodelta 1708 mainitaan olleen 32 Nevanlinnasta kotoisin olevaa käsityöläistä.⁴⁷⁾ Nevanlinnan valloituksen jälkeen linnoitus joutui kokemaan saman kohtalon kuin kaupunki aikaisemmin: se hävitettiin maan tasalle. Nykyään sijaitsee tässä osassa Leningradin kaupunkia eräitä teollisuuslaitoksia.

Tässä yhteydessä tulkoon lisäksi mainituiksi, että jotkut Suomeen siirtyneet nevanlinnalaisten perheet muuttivat myöhemmin takaisin entisille asuinsijoilleen, jonne Pietari Suuri oli vuonna 1703 perustanut nimelleen omistetun kaupungin. Nämä samoin kuin maahan jääneet suomalaiset ja ruotsalaiset muodostivat aikanaan Pietarin suomalais-ruotsalaisen seurakunnan, joka myöhemmin jakautui suomalaiseen ja ruotsalaiseen seurakuntaan. Mainittu seurakunta perusti myöhemmin oman kirkkokoulunsa, jossa aikoinaan vaikutti johtajana inspektori Uno Cygnaeus. Tietyissä mielessä voidaan Pietarin suomalaista kirkkokuoroa ja myöhemmin perustettua suomalaista yhteiskoulua pitää entisen Nevanlinnan triviaalikoulun työn jatkajana.

⁴⁶⁾ Bonsdorff, s. 39.

⁴⁷⁾ Helsingin manttaalikirjat v. 1708 (Helsingin Valtionarkisto).

Esitys Nevanlinnan triviaalikoulun vaiheista on pakostakin muodostunut vajavaiseksi. Yksityiskohtaisemmat arkistotutkimukset ja mahdollisesti uudet lähdelöydöt voivat tuoda aikanaan paljonkin valaistusta kyseisen koulun toimintaan ja merkitykseen. Kirjoituksemme on pyrkinyt esittämään vain eräitä puolia historian unhoon painuneen Nevanlinnan kaupungin ja sen suomalaisen koulu erityispiirteistä, joista monilla suomalaisilla koulu-miehilläkään ei ole juuri mitään tietoa.